

Impact Factor – 6.261

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

July-august-September-2018

Vol. 5 Issue-3

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

या अंकाचे सर्व अधिकार प्रकाशकांनी स्वतःकडे राखून ठेवलेले आहेत. लेखांचे प्रकाशन वा पुनर्प्रकाशनाचे अधिकार प्रकाशक आणि संबधित लेखाकाधीन समान असून शोध निबंधातील मते ही संबधित लेखाच्या लेखकांची वैयक्तिक मते आहेत त्या मताशी संपादक व प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 800/-

हिंदी विभाग

28	बौद्ध एवं शैवो की दार्शनिक समन्वयाभिव्यक्ती : नाथ साहित्य	डॉ. शशिकांत सोनवणे	152
29	आचार्य नरेन्द्र का किसान एवं मजदूर आंदोलनो में योगदान	डॉ.राजीव रतन	163
30	नाटककार जगदीशचंद्र माथुर ('कोणार्क नाटक के विशेष संदर्भ में')	डॉ. सुचिता गायकवाड	169
31	हिंदी कविता और वर्तमान संदर्भ में रस सिद्धांत	डॉ.ज्ञानेश्वर महाजन	176
32	आदिवासी क्षेत्रों में महिलाओं की स्थिती	प्रा.आर.एन.वाकळे	180
33	विद्यानिवास मिश्र के निबंधों में पर्यावरण	डॉ. अनंत शिंगाडे	183
34	डॉ. सुशीला टाकभौरे के काव्य में अभिव्यक्त भारतीय समाज	डॉ. उद्धव भंडारे	186
35	'मोहें रंग दो लाल' में विषयों की विविधता	प्रा. अंजीता वेलीप	194
36	केदारनाथ अग्रवाल की कहानी 'समाज की भूल में नारी जीवन	प्रा. संतोष नागरे	201
37	संकिर्ण मानसिकता की प्रस्तुति : 'हे गंगा तुम बहती हो क्युं...?'	डॉ. धीरज व्हत्ते	204
38	हिंदी दलित कहानियों में अभिव्यक्त भारतीय समाज	डॉ. उद्धव भंडारे	208

मराठी विभाग

39	जैन धर्मातील दीक्षा	प्रा. बाळासाहेब गणपाटील	214
40	हिंदू धर्मातील स्त्रियांचे सामाजिक स्थान व मानवी हक्क	डॉ. वंदना चौधरी	218
41	लोकसाहित्यातील लोकजीवन व लोकसमजूती	डॉ. बाबासाहेब शेंडगे	220
42	लोकनाट्य जांभूळ आख्यान	आश्विनी माने	224
43	कोकणातील लोकनाट्य 'नमन-खेळे'-एक चिकित्सा	दुर्गेश मजिक	230
44	साक्री तालुक्यातील अहिराणी ओवीगीतातील स्त्री-जीवन	डॉ.प्रकाश साळुंके	237
45	'कणसरी डुलं' मधील आदिवासींचे समाज वास्तव	डॉ. अंजली मस्करेन्स	243
46	चक्रधर स्वामींची साधकासाठी आचारसंहिता	डॉ. प्रवीण कारंजकर	247
47	संत चोखामेळा आणि त्यांचा परिवार	डॉ.काशिनाथ ब-हाटे	250
48	संत कवयित्रींच्या काव्यातील मुक्त आविष्कार	डॉ. शीला गाढे	257
49	विद्याधर गोखले यांची संगीत नाटके	प्रा. विद्या बावणे	260
50	१९६० पूर्वीच्या मराठी नाटकातील स्त्री	डॉ. अशोक लिंगेकर	263
51	महापुरुषांच्या कृतीशील जलनीतीची वर्तमानकालीन उपयुक्तता	डॉ. दादाराव गुंडरे	271
52	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि अस्पृश्यता निर्मूलन	डॉ.उमाकांत वानखेडे	275
53	राजर्षी शाहू महाराज यांचे अस्पृश्यांच्या उद्धाराचे कार्य	डॉ. लता आंदे	279
54	महात्मा गांधींच्या विचारांचा मराठी साहित्यावरील प्रभाव	डॉ. अनिल गर्जे	285
55	दलित कविता आणि सद्यस्थिती : एक आढावा	प्रा.सिद्धार्थ इंगोले	289
56	दलित कविता आणि सद्यस्थिती	डॉ. बाळासाहेब लिहीणार	292
57	अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील गावगाडा	डॉ. सहदेव चव्हाण	295
58	ग्रामीण कादंबरीतील स्त्री संघर्ष	डॉ. संतोष देशमुख	299
59	मराठी साहित्यातील स्त्रियांचे कथालेखन	डॉ.सुवर्णा गाडगे	302
60	राष्ट्रसंतांच्या लेखनातील राष्ट्रीय विचार	डॉ. प्रवीण कारंजकर	307
61	'पोटमारा' कादंबरीतून उच्च शिक्षित तरुणांच्या समस्या	डॉ.किशोर पाठक	311

चक्रधर स्वामींची साधकांसाठी आचारसंहिता

डॉ. प्रवीण कारंजकर

श्री. साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय,

वडनेर जि. वर्धा

मो.नं. ९७६५६२३२३४

Email Id :- pkarnjkar@rediffmail.com

दृष्टांतपाठ या महानुभावीय ग्रंथाचे श्रेय केशिराजबासांकडे जाते या ग्रंथात ११४ दृष्टांत येतात. या केशिराजबासांचे गुरू होते नागदेवाचार्य नागदेवाचार्यांच्या सांगण्यावरून त्यांनी मराठीत रचना करायला प्रारंभ केला. मुळ लीळाचरित्र या ग्रंथातील निवडक ११४ दृष्टांत निडून त्यांना क्रमवार मांडून त्यांना दृष्टांत पाठ तयार केला. प्रत्येक दृष्टांताचे सुत्र, दृष्टांत आणि दार्ष्टान्तिक असे तीन भाग पडतात. यातील पहिले दोन श्री. चक्रधर स्वामींनी निरूपण केलेले आहे. तर तिसरे केशिराजबासांनी तयार केलेले आहे.

या दृष्टांतपाठात महानुभाव पंथाचे तत्वज्ञान सामावलेले आहे या तत्वज्ञानात सिध्दांत व आचार धर्म एकत्र गुंफलेले दिसतात. महानुभाव पंथाच्या तत्वज्ञाना नुसार जीव, देवता, प्रपंच व परमेश्वर हे चार पदार्थ नित्य शाश्वत आणि स्वतंत्र आहे. यापैकी जीव हा बध्द मुक्त आहे म्हणजे तो मायेच्या बंधनात असला तरी मुक्त होऊ शकतो. दुसरा पदार्थ म्हणजे देवता या त्रिगुणात्मक म्हणजेच रज, तम आणि सत्य गुणांनी बध्द असतात. तिसरा पदार्थ म्हणजे प्रपंच हा नाशिवंत आहे. प्रपंचाचे मुळ कारण म्हणजे पृथ्वी, आप, तेज, वायु व अनल ही पंचतत्त्वे होत. या सोबत रज, सत्व, तम म्हणजे एकूण आठ गुण यात येतात. या प्रपंचाचे स्वरूप महानुभाव पंथीय जड मानतात. चौथा पदार्थ म्हणजे ईश्वर असून तो स्वानंदरमन, परमानंद, सकळकाम परिपूर्ण एवढेच नव्हे तर कृपाळू, कणवाळू, मायाळू, दयाळू आहे.

या परमेश्वराची प्राप्ती करणे हेच जीवाचे ध्येय आहे. तेच जीवनाचे जीवितकार्य आहे. असे महानुभावपंथीय म्हणतात. पण या जीवाला मुक्ती प्राप्तीची गरज का पडावी असा प्रश्न पडतो. तेव्हा महानुभावी यांच्या मते, जीव हा तमात पडलेला असतो म्हणून तो बध्द असतो.

या बंधनातून ईश्वरच त्याला मुक्त करू शकतो. या मुक्तीसाठी जावाने कोणता आचार धर्म स्वीकारावा याचे विवेचन महानुभाव तत्वज्ञान सांगतेच सोबत आचार सिध्दांताचे सुलभ स्वरूपही विविध दृष्टांच्या माध्यमातून सांगतांना दिसते.

दृष्टांत पाठातील अध्यात्मिक सुत्रे :

१. परमेश्वर कृपा अधिकारी व्यक्तिस प्राप्त झालीतर सहाय्यक व अनाधिकारी व्यक्तिस प्राप्त झाली तर मारक ठरते^१
२. परमेश्वराचे स्वरूप 'अगाधाचे अगाध' असून लौकीक विद्यांच्या सहाय्याने त्याची प्राप्ती होणार नाही^२
३. जीवास लागलेली अनादी अविधा एका परमेश्वराच्या कृपाशक्ती नाहीशी होते^३
४. परमेश्वर अनिमित्य बंधू व अनाथनाथ असून प्रसंगी तो जीवाच्या ठीकाणी नसलेली आर्तता उत्पन्न करून ज्ञान देतो.^४
५. जीव केवळ सवयीने स्वतःचा नाश करून घेतात. परमेश्वर त्याचे त्रिताप फेडून त्यांना आपले सन्निधान देतो^५
६. साधकाने "देव माझा : मी देवाचा" या वृत्तीने असावे^६
७. वानरीची पकड जशी तिला झाडावरून खाली पडू देत नाही त्याचप्रमाणे ईश्वरास घट्ट धरले असता तोही आपल्या भक्ताचा अधःपात चुकवितो^७

Impact Factor – 6.261

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

October-2018 Special Issue – 69

Chief Editor : Dr. Dhanraj Dhangar
Assist. Professor,
Dept. of Marathi,
MGV's Arts and Commerce College, Yeola
Dist. Nashik (M.S.) India.

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Indian Citation Index (ICI)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

48	नवपत्रकारिता	मनीषा मोहोड	255
49	पुराण साहित्य : उत्पत्ती, स्वरूप, अंतरंग	डॉ. संतोष चतुर	258
50	भारतातील राष्ट्रवादाचा इतिहास	डॉ. डी.एम. चौधरी	265
51	कीर्तन : एक संवादात्मक नाट्यप्रयोग	डॉ. सतीश चहांदे व प्रा. काशिनाथ तरासे	268
52	अधिकोपण व्यवस्थेतील तंत्रज्ञानाच्या बदलांचा अभ्यास	पंकज तायडे	276
53	१९८० नंतरच्या ग्रामीण साहित्याच्या भाषेचे बदलते स्वरूप	डॉ. रामकिशन दहिफळे	281
54	संत साहित्यातील मूल्यविचार	डॉ.अशोक लिवेकर	284
55	आदर्श ग्राम संकल्पना	डॉ. प्रवीण कारंजकर	289
56	पुणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेचे सामाजिक योगदान	प्रकाश पांडरमिसे	292
57	शोकात्म आविष्काराची संवेदनशील कलाकृती : हाल्या हाल्या दुधू दे	कु.प्रतिभा झळके	296
58	नेतृत्व आणि त्याचे घटक	डॉ. सुनील चकवे	300
59	पुणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक-महिला बचत गटाची अर्थवाहिनी	प्रकाश पांडरमिसे	304
60	महाराजा सयाजीराव यांचे वैचारिक साहित्य : एक अभ्यास	डॉ. अनिल गर्जे	309
61	१९६७ची सार्वत्रिक निवडणूक : एक ऐतिहासिक विश्लेषण	प्रा. एकनाथ खरात	314
62	झुंज : एक जीवनसंघर्ष	प्रा. लालबा दुमटकर	319
63	पुणे विद्यापीठाशी सलग महाविद्यालयीन युवकांची आरोग्याधिष्ठीत शारीरिक सुदृढता व निरामयता स्तराचा चिकित्सक अभ्यास व मानांकन निर्मिती	सुनील पानसरे व डॉ. विनायक तुजारे	323
64	उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये विशेष गरजा असणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी राबविले जाणारे उपक्रम (रिणूका कॉलेज ग्रंथालयाच्या संदर्भात)	डॉ. रमणिक लेनगुरे	331
65	संत एकनाथ व त्यांची भारुडे	डॉ. व्यंकटेश पोटफोडे	337
66	रोहा तालुक्यातील कुणवी समाजाचे लोकजीवन	डॉ. शंकर मुंडे	342
67	भारतीय राज्यघटना व पर्यावरण शिक्षण	डॉ. मोहन खताळ	348
68	सातवाहन कालीन बौद्ध लेणी : स्त्रियांचे योगदान	डॉ. माधवी खरात	351
69	प्रिया तेंडुलकरच्या कथांमधून व्यक्त होणारी चिंतनशीलता	डॉ. वैशाली झोडे	356
70	आदिवासी लोकगीतांमधील आदिबंध	डॉ. अंजली मस्करेन्हुस	358
71	शैक्षणिक संशोधनात माहिती तंत्रज्ञानाच्या साधनांचा शिक्षकांना होणारा विविधांगी उपयोग	डॉ. पूर्णिमा वानखेडे	366
72	धुळे तालुक्यातील कापडणे गावातील आरोग्य केंद्रात काम करणाऱ्या आरोग्य सेविकांच्या समस्यांचा समाजशास्त्रीय अभ्यास	प्रा. अरविंद पाटील	372
73	कथाकार उद्धव शेळके यांच्या स्वातंत्र्योत्तर ग्रामीण कथा	डॉ. जितेंद्र गिरासे	377

आदर्शग्राम संकल्पना : राष्ट्रसंत

डॉ. प्रवीण कारंजकर
श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला, महा.
वडनेर जि. वर्धा
E-mail :- pkarnjkar@rediffmail.com
Mo. No. 9765623234

तुकडोजी महाराज राष्ट्रसंत मानले जातात याचे कारण त्यांनी आपली वाणी आणि लेखनी या माहानानवाने केवळ राष्ट्रहीत व समाजहीत डोळ्या समोर ठेऊन झिजवली देश हा देवापेक्षाही श्रेष्ठ आहे या धारणेने त्यात पारतंत्र्य काळात लोकजागृती केली. स्वातंत्र्याच्या आकाक्षेने सारा देश पेटवून दिला. स्वातंत्र्यप्राप्ती नंतर त्यांनी आपल्या वैचारीक प्रवाहाला एक वेगळे वळण दिले आणि सर्व वैचारीक प्रवाह समाज सुधारणेसाठी वाहू घातला. समाजाचे प्रबोधन झाले नाही, समाज सुधारला नाही, नंतर मिळालेले स्वातंत्र्य आपल्याला पेलणार नाही. हे त्यांनी अचूक ओळखले. ज्ञानदेवांनी "दुरितांचे तिमिर जावो" असे पसायदान मागीतले तर तुकडोजींनी 'या भारतात बंधुभाव नित्य वसू दे' असा वर मागीतला.

तुकडोजींचा ग्रामगीता हा ग्रंथ म्हणजे ग्राम स्वराज्याचा व ग्राम सुधारणेचा एक महत्वाचा भाग होय. हा ग्रंथच त्यांनी पत्रिकेतून गावातील शेतकऱ्यांना अर्पण केलेला दिसतो. ग्रामगीतेच्या अध्याय दहा मधून तुकडोजींनी प्रश्नोत्तराच्या माध्यमातून संघटणशक्तीचे महत्व, ग्राम निर्मितीचा पाया, सेवा संघटनेची आवश्यकता व निवडणूका या विविध विषयावर प्रकाश टाकला आहे.

गावाचे भेदी व गावाची दुर्दशा:—

तुकडोजी महाराजांनी ग्राम सेवेचा व ग्राम विकासाचा मार्ग जनतेला दाखविला तेव्हा त्यांचा हा सेवा भाव ऐकून गावातील एक व्यक्ती त्यांच्याकडे आली आणि त्यांनी गावातील कठीण परिस्थिती महाराजा समोर विषद केली.

अगोदरच वातावरण उत्तम असलेल्या एका ग्रामात काही लोक स्वार्थी घुसले व त्यांनी गावाचे वातावरण नासवून टाकले त्यांनी
सेवेचे सोंग उभे केले ।
आपले स्तुतिपाठक घुसविले ।
वाईट झाले ते माथी मारले।
खऱ्या सेवकांच्या ॥ (१)

या मुळे सर्वत्र फुटीर वृत्ती बळावली, गुंडगर्दी सुरू झाली, स्वार्थ बोकाळला, जो तो मनाचा राजा झाला. काहींनी अतिनम्रता दाखविली, साहेबांचे जोडे सुध्दा पुसायला तयार झाले. गावात निवडणूका आल्यावर काहींनी दारू पिऊन व पाजून मोटार गाडीत आणून मते विकत घेतली. सत्तेसाठी वाट्टेल तशी पापे त्यांनी केली व यामुळे साऱ्या गावाची दुर्दशा झाली. यामुळे निराश झालेला तो ग्रामीण म्हणतो—

“सांगा आता काय करावे?
कासायाने गाव सुधारावे?
जे जे होईल ते ते पहावे
एसे वाटे निराशपणे ॥३०॥” (२)

जाणत्याची कसोटी व ग्रामनिर्मितीचा पाया:— ग्रामगीतेची रचना करतांना तुकडोजी महाराजांनी केवळ ग्रामीण प्रश्नांचाच विचार केला नाही तर त्यावर उत्तरे सुध्दा सुचविली आहेत.

Impact Factor – 6.261

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

November-2018 Special Issue – LXXIII

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

58	मारुती चितमपल्ली यांच्या 'चकवाचांदण' आत्मचरित्रातील वनवैविध्य	प्रा. सचिन पाटील	301
59	लोकसाहित्य आणि ग्रामीण साहित्य: एक अनुबंध	डॉ. अनिल गर्जे	304
60	भारतीय लोकशाहीची पायाभरणी आणि त्रिटीशकालीन कायदे-एक अभ्यास	डॉ. संभाजी पाटील	309
61	पंचवार्षिक योजनेमध्ये गृहनिर्माण धोरण	प्रा. नरेश इंगळे	314
62	जनाबाईचे अभंग: एक अभ्यास	डॉ. प्रवीण कारंजकर	319
63	केशवसुत संप्रदायाची कविता	डॉ. भूषण बंड	323
64	विनोबा - जमनालाल बजाज संबंध	डॉ. दीपक लोणकर	328
65	उत्तम कांबळे यांच्या साहित्याच्या प्रेरणा	प्रा. माधव सूर्यवंशी	332
66	बचत गट आणि महिला सक्षमीकरण	प्रा. श्री. चंद्रकांत मोरे	336
67	सरदार कदमबांडे घराण्याचा संक्षिप्त परिचय	डॉ. शिवाजी वाघमोडे	339
68	आंतरराष्ट्रीय राजकारणावरील अशासकीय संघटनांचा वाढता प्रभाव : राष्ट्रासाठीचे आव्हान	डॉ. दिलीपसिंह निकुंभ	343
69	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या साहित्यातील सामाजिक, सांस्कृतिक व राष्ट्रीय विचार	प्रा. एस. आर. खैरनार	351
70	भारतीय संविधानाचे शिल्पकार : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा. विनय वाघ व डॉ. सुरेंद्र मोरे	355
71	पुनर्विचार : काही प्रश्नांचा धांडोळा	प्रा. लालबा द्रुमटकर	361
72	नव्वदोत्तर विदर्भातील शेतकरी चळवळीच्या नेतृत्वाचे समीक्षात्मक अध्ययन	प्रा. राजू लिपटे	364
73	भंडारा जिल्ह्यातील तापमानातील बदलाचा पर्यावरणीय अभ्यास	प्रा. श्रावण कापगते	367
74	अण्णाभाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील स्त्री नायिकांचा समाजशास्त्रीय अभ्यास	प्रा. शरद गायकवाड	373
75	प्रवरेचा भगीरथ पद्मश्री डॉ. विठ्ठलराव विखे पाटील	डॉ. चंद्रकांत रुद्राक्षे	377
76	तणाव : मनातील द्वंदाचा अविष्कार	डॉ. मनीषा मुलकलवार व डॉ. प्रमोद मुलकलवार	382
77	भारतीय लोकशाही : पंचायतराज	डॉ. एन. बी. आघाव	386
78	राजर्षी शाहू महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानात स्त्री संरक्षणासाठी केलेले कायदे	डॉ. डी. एम. चौधरी	390
79	भारतीय लोकशाही प्रणाली आणि प्रांतवाद	डॉ. अरुण शेळके	394
80	तापलेले दिवस : आत्मशोधातून आलेली कविता	प्रा. हेमंतकुमार बागडे	400
81	आदिवासींचे वीर	डॉ. अंजली मस्करेन्हुस	404
82	ई-ग्रंथालय वी. एडू प्रशिक्षणार्थ्यांसाठी अद्यावत शिक्षण व प्रशिक्षण घेण्यासाठी प्रभावी उपाय	प्रा. डॉ. दादासाहेब पवार	409
83	रामनाथ चव्हाण यांची कादंबरी 'निळी पहाट'	प्रा. गौतम बनसोडे	412
84	अश्वघोषाच्या साहित्यातील बौद्ध तत्त्वज्ञान	श्रीमती बकुल कांबळे	418
85	जागतिकीकरणाच्या प्रभावातील १९९० नंतरची मराठी कादंबरी	प्रा. प्राची जोशी	426
86	अण्णाभाऊंच्या साहित्यातील सामाजिक विचार	डॉ. प्रल्हाद होडे	435
87	भारतीय राज्यघटनेचा सरनामा : एक विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ. संभाजी पाटील	438
88	नव्वदोत्तर कथालेखकांच्या कथांतील आशयसूत्रे	डॉ. सहदेव चव्हाण	445
89	औरंगाबाद जिल्ह्यातील जलप्रणाली	डॉ. तुकाराम गजर	450
90	राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाच्या विस्ताराची व्यूह रचना	प्रा. प्रदीप जगताप	453

जनाबाईचे अभंग : एक अभ्यास

डॉ. प्रवीण कारंजकर
श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला. महा.
वडनेर जि. वर्धा
E-mail :- pkarnjkar@rediffmail.com
Mo. No. 9765623234

नामाची दासी म्हणजे जनाबाई. मराठवाड्यातील गोदाकाठचे गंगाखेड हे त्यांचे गाव तिच्या वडीलांचे नाव दया व आईचे नाव करूड विठ्ठल कृपेने जनाबाईचा जन्म झाला. व ती पाच-सहा वर्षांची झाल्यावर दमाने तिला दामारोटीच्या स्वाधीन केले. आपली जन्मकथा सांगताना जनाबाई, कृतयुगात पद्मीनी, त्रेतायुगात मंधरा आणि व्दापार युगात कुब्जा होती. अशी कळकथा सांगते.

जनाबाई आजन्म अविवाहित राहिली नामदेवाची सेवा करित तीने जन्म काढला. संसार व परमार्थ यांची सांगड घालणाऱ्या वारकरी संप्रदायात असतांनाही जनाबाईने अविवाहित का राहावे? हा प्रश्न आहे. कदाचीत ती अतिपुद्रामधील असावी. असा तर्क 'करूड' या नावाच्या निमित्ताने ज. र. आजगावकर यांनी केला आहे. अतिपुद्र यातीत जन्म व तोही स्त्रीचा निरक्षरत्व आणि दासीपण या मुळे तत्कालीन समजतात जनाबाई स्थान उपेक्षेचेच होते.

(१) मज ठेविले व्दारी। नीच म्हणोनी बाहेरी (१)

(२) होते लोकांमध्ये निंद्य। ते त्वा जगात केले वंद्य (२)

या मधून तिच्या भावनांचे दर्शन घडते.

अनन्य साधारण ईश्वर भक्ती हे जनाबाईच्या व्यक्तीमत्वाचे आणि काव्याचे वैशिष्ट्य अनुताप, षरणागती, प्रतीक्षा, धावा, देवासी भांडण, त्याच्या भेटीचा निर्धार आत्यंतिक निराशा आणि अखेरिस साकल्य या सर्व अवस्थातून जनाबाईना जावे लागले. विठ्ठल भक्ती तिच्या मनात भिनली आहे. भावेषाने जवळ गेलेल्या गंगेला सागराने अन्हेरले तर तिने दुःख कोणाला सांगावे असा तिचा सवाल आहे. जनाबाईचा हाकेत निरागस जीवीची आर्तता आहे. आपले सारे भावबळ एकवटून ती विठ्ठलाला हाक मारते. त्यातुनच -----

१) 'येगे माझे विठाबाई। माझे पंढरीचे आई' (३)

या सारखी षब्द कळ बाहेर पडते ती या आर्ततेतूनच या उत्कट भक्तीतुनच सोंह ज्योत प्रकटते व ती अंतर्वाहय 'तो' च वाटू लागते.

जनाबाईचे अभंगात स्त्री सुलभ वृत्तीचा मनोज्ञ रंगही आहे.

रागा येऊनी काय करीपी। तुझे बळ आम्हापासी।

नाही सामर्थ्य तुज हरी। जनी म्हणे धरिली चोरी। (४)

ही प्रेमातली पिरजोरी आहे तर—

“डोईचा पदर आला खांबावरी। भरल्या बाजारी मी

हाती घेइन टाळ खांद्यावरी वीणा। आता मज मना कोण करी

पंढरीचे पेठे मांडयिले पाल। मनगटावरी तेल घालातुम्ही

जना म्हणे देवा मी झाले सेवा। निघाले केषवा तुझ्या घरा। (५)

**Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No: 40776)**

ISSN 2277 - 5730

**AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL**

AJANTA

**Volume-VII, Issue-IV
October-December-2018
Marathi/Hindi Part-II**

**IMPACT FACTOR/ INDEXING
2018-5.5
www.sjifactor.com**

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१३	झड-झिंबड: एक परीक्षण प्रा. डॉ. मधुकर बैकरे	६९-७३
१४	आजची आव्हाने आणि महात्मा बसवेश्वरांच्या तत्त्वज्ञानाची प्रस्तुतता डॉ. उद्धव न. कांबळे	७४-७७
१५	महिलांचे सबलीकरण आणि विकास प्रा. डॉ. देशमुख आर. के.	७८-८४
१६	शोध कवितेच्या निर्मितीप्रक्रियेचा डॉ. कैलास सुदामराव वानखडे	८५-८७
१७	मागणी व पुरवठा एक चिकित्सक अभ्यासक प्रा. टाकोळे दत्त लक्ष्मण	८८-९०
१८	नांदेड जिल्ह्यातील आंबेडकरी पत्रकारिता : ऐतिहासिक अभ्यास प्रा. महेंद्र यादवराव घनसावंत डॉ. प्रकाश वाघमारे	९१-९४
१९	मराठवाड्यातील दलित कथेचे वेगळेपण : एक अवलोकन प्रा. कांबळे डी. आर.	९५-९८
२०	कुसूमाग्रजांच्या प्रेमकवितेतील ध्येयवाद डॉ. प्रवीण कारंजकर	९९-१०४
२१	बालकाचा शिक्षणाचा अधिकार व राष्ट्रीय बाल नीती डॉ. प्रा. जयश्री देशमुख	१०५-१०८
२२	शिक्षक - प्रशिक्षकांचे ताण - तणाव व्यवस्थापण एक अभ्यास विद्या आनंदराव शिंदे	१०९-११४
२३	नंदुरबार व धुळे जिल्ह्यातील आदिवासी व बिगर आदिवासी शहरी विद्यार्थ्यांच्या दमश्वास या शारीरिक गामक क्षमतेचा तुलनात्मक अभ्यास डॉ. विजय आधार पाटील श्री. प्रमोद जाधव पाटील	११५-१२२
२४	सैनिकी शाळा आणि सद्यस्थितीतील सैनिकी शिक्षणाची गरज दत्तात्रय महादु पडघान	१२३-१२६

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

October-November-December-2018

Vol. 5 Issue 4

Chief Editor :

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

29	Well-Being of The Employed Women And House wives	Dr. Ganesh Lokhande	133
30	On Reading Brave New World in A Brave New World: Reflections on the Contemporary Relevance of Aldous Huxley's Imagination	Abin Sojan	138
31	Multiculturalism: A Study of Urban Culture in Chetan Bhagat's Novels	Sambhaji Vaman Narute	142
32	J Krisnamurti's Criticism on Religion	Dr. S D Deshbhratar	144
33	Availability and Acceptance of E-Books Models: A Case Study of Jayakar Knowledge Resource Centre, SPPU,Pune	Vrushali Borkar & Dr. Rajendra Marwade	148
34	Kurtz As A Brechtian Protagonist in Conrad's Heart of Darkness: A Study	Dr. Uttam B. Parekar	154

हिंदी विभाग

35	माता प्रसाद के नाटकों में दलित दर्द की दौंसता	श्री. किरण चव्हाण	162
36	प्रयोगवाद को समर्पित साहित्यकार - अज्ञेय	दीपक लहारे	168
37	सूर्यवाला के कहानियों में चित्रित नौकरी करनेवाली नारीयाँ	डॉ.बी.एस.वलवंत	170
38	अनंत गोपाल शेवडे:हिंदी उपन्यास साहित्य में रोगदान	डॉ.अनिल साकुंभे	172
39	निराला की काव्यभाषा	डॉ.संतोष आडे	176
40	मानव-मूल्य-सैद्धांतिक परिप्रेक्ष्य	डॉ.संतोष पवार	180
41	राकेश भातीय द्वारा अनुदित कहानियों में मानवी मूल्यों का ज्हास (माँ/घर जना/पहलुओं के संदर्भ में)	डॉ.अनिल साकुंभे	186
42	संवेदनशील रचनाकार डॉ.सूर्यवाला	डॉ. बी.एस.वलवंत	189
43	शैलीविज्ञान की दृष्टि से भाषा और काव्य का संबंध	दीपक लहारे	192
44	चैतन्यवेदान्त में शिक्षा की संकल्पना	रीमा शर्मा	194

मराठी विभाग

45	मानवी हक्क आणि भारतीय राज्यघटना	प्रा.श्री.चंद्रकांत मोरे	198
46	ओवी गीतातील स्त्रियांचे भावविश्व	डॉ.अनिल गर्जे	201
47	स्वामी विवेकानंद:राष्ट्रीय अवनती व पुनरुत्थानाची करणे	डॉ.प्रदीप कारंजकर	206
48	पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांचे अंतर्गत व परराष्ट्र धोरण	डॉ.बाबासाहेब भोताळे	210
49	मराठा समाज सध्यस्थिती व आरक्षण	डॉ.दीपक सूर्यवंशी	214
50	कवितांचे बदलते आयाम आणि अध्यापन पद्धती	डॉ.नरसिंग कदम	217
51	केशव देशमुख यांची ग्रामीण कविता	डॉ.मागोती घुगे	221
52	थोर स्वातंत्र्य सेनानी सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या कार्याचा अभ्यास	डॉ.संभाजी पारील	226
53	वह्निगावाई चौधरी यांच्या काव्याची विविधता आणि आशयघनता	प्रा.मिलिंदकुमार देवरे	231
54	गांतम बुद्ध मराठी चरित्र ग्रंथातील ववाण्मयीन विशेष :एक आकलन	डॉ.ज्ञानेश्वर वाल्हेकर व शिवाजी गायकवाड	236
55	नेमाडे यांचा देशीवाद	डॉ.राकेश कभे	244
56	आशियातील बौद्ध संस्कृती	प्रणेती कांबळे	249
57	तंत्राश्रेणी शाळा की.एड प्रशिक्षणाध्याना अध्ययन व अध्यापन अनुभव घेण्याचा प्रभावी व अद्यावत उपाय	डॉ.दादासाहेब पवार	252
58	सादोत्तरी मराठी कविता-एक समीक्षा	डॉ.सुष्मा प्रधान-वेवंदे	255
59	आरक्षण:दशा आणि दिशा	प्रा.प्रदीप जगताप	258
60	भारतातील जात आणि विशेष संदर्भ उत्तर प्रदेश व महाराष्ट्रातील चर्मकार समाजाच्या राजकारणाचा अभ्यास	श्री.राजेंद्र आगवाने	263

स्वामी विवेकानंद : राष्ट्रीय अवनती व पुनरुत्थानाची कारणे

डॉ. प्रवीण कारंजकर

लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय वडनेर,

हिंगणघाट जि. वर्धा

Email- pkarnjkar@rediffmail.com

Mo. No. ९७६५६५३२३४

विवेकानंदाच्या व्यक्तीमत्वाचा राष्ट्रीय पैलू अभ्यासने आवश्यक आहे. धार्मिक – आध्यात्मीक विचारांबरोबरच त्यांनी सामाजिक राष्ट्रीय विषयावर मांडलेले विचार काल आज आणि उदयासाठीही आवश्यक आहेत. भारतीय मणुष्य, त्याचे विचारविश्व यांचा व्यावाहारिक पातळीवर अभ्यास करून त्यांनी देशाच्या व भारतीयांच्या अवनती ची काणमिमांसा केली होतीच सोबतच यातून बाहेर निघण्याचा मार्गही सांगितला होता.

भारतीयांची संकुचित दृष्टी, धार्मिक पातळीवर शिरलेले दोष, स्त्रीयांची उपेक्षा, सांस्कृतिक वारशाबाबत अनास्था हे भारतीयांचे दोष त्यांनी दाखवून दिले सोबतच यातून बाहेर पडून एक संपन्न राष्ट्र निर्माण करण्यासाठी भारतीयांनी शारिरिक दुर्बलता घालवावी, परावलंबीत्व सोडावे, आळस स्वार्थ ईर्ष्या दुर्गुणांचा त्याग करावा, संघटन शक्तीचा अवलंब करावा आणि आपले राष्ट्र व धर्माचे पुनरुत्थान घडवून आणावे हा विचार आजपासुन १२५ वर्षांच्याही आधी मांडला होता. हे विचार आजच्या संदर्भातही आपली उपयोगिता कायम ठेवून आहेत.

आपला राष्ट्रीय विचार मांडतांना विवेकानंदांनी तो संपुर्ण भारत स्वतः फिरून बघितल्यावर मांडला होता. तो विचार पाश्चात साहित्याचे अध्ययन करून त्यांच्याच चेष्ट्याने भारताकडे बघून स्वतःच्याच मातृभूमीचे दोष दाखविणाऱ्या तत्कालीन नवसुशिक्षितांसारखा नव्हता. तर त्याला स्वानुभावाची जोड होती. यावरून त्यांनी भारतभूमीचे श्रेष्ठत्व सांगितले सोबतच दोष दिग्दर्शनही केले. आपली ही अवनत अवस्था होण्यास त्यांनी सांगितलेली कारणे रामकृष्ण मठ प्रकाशन, नागपूर द्वारे प्रकाशित भारत आणि त्याच्या पुढील समस्या या पुस्तकात दिली आहेत.

संकुचित दृष्टी –

भारताच्या अवनतीचे कारण सांगतांना ते म्हणतात की, भारतीयांचे विचार व कार्यक्षेत्र हे अतिशय संकुचित होते. आपण अन्य देशात गेलो नाही आणि आपली परिस्थिती आणि अन्य देश यांचा तुलनात्मक अभ्यासही केला नाही परिणामी आपण अधोगतीला पोहचलो. पुढे ते म्हणतात, “ भारताच्या दुःस्थितीचे व पतनाचे एक मोठे कारण हे की, त्याने स्वतःला संकुचित करून घेतले एखाद्या शिंपल्यातील किड्याप्रमाणे तो स्वतःच्या कवचात दडून वसला. ” (०१) पुढे ते म्हणतात माझी अगदी पक्की खात्री झाली आहे की, कुणीही व्यक्ती वा कोणताही देश इतर सर्वांपासुन स्वतःला वेगळे काढून जिवंत राहणे शक्य नाही, आणि मोठेपणाच्या पावित्र्याच्या वा व्यवहार चातुर्याच्या खोट्या कल्पनांनी जेव्हा जेव्हा असा प्रयत्न झाला तेव्हा तेव्हा त्याचे घातक परिणाम अलग होणाऱ्यांना भोगावे लागले.

यावरून विवेकानंदांनी राष्ट्रीय अवनतीची कारण मीमांसा करतांना कसा कठोर दृष्टीकोन ठेवला होता आणि कीती अभ्यास केला होता हे लक्षात येते.

धर्मातील दोष व सामान्यांची उपेक्षा –

विवेकानंदांना हिंदू धर्माचा जाज्वल्य अभिमान होता त्याचा प्रचार प्रसार त्यांनी आयुष्यभर केला पण असे करतांना त्या धर्मातील दोषही त्यांनी दाखवून दिले होते यावरून ते ‘बाबा वाक्य प्रमाण’ मानणारे नव्हते हे लक्षात

UGC. વાઈ એ - યુ. ઈન્ડિયા. 2018-19

ISSN 2349-1027

UGC Approved International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCHERS

(UGC Approved & Peer Reviewed Research Journal)

Year - V, Issue - X, Vol. - VI

Impact Factor 3.47
(GRFI)

Feb. 2018 To July 2018

EDITOR IN CHIEF

Dr. Nilam Chhangani

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
14	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक आणि आर्थिक विचार डॉ. निलम छंगाणी	51
15	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराचे आर्थिक विचार डॉ. विठ्ठल घिनमिने	56
16	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महिलांच्या आर्थिक विकासात योगदान राजेश हरीभाऊ माथुरकर	60
17	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि राजकीय आंदोलने व्यंकट इरवंतराव पाटील	63
18	The Social and Educational Contribution of Dr. Panjabrao Deshmukh Dr. Milind D. Tayade	67
19	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची स्त्रियांच्या विकासातील भूमिका डॉ. सुनिता ज्ञानेश्वर सावरकर	71
20	डॉ. पंजाबराव देशमुख व कर्ज लवाद बिल डॉ. प्रदीप येवले	74
21	विदर्भात ज्ञानगंगा आणणारा आधुनिक भगिरथ डॉ. किरण प्रभाकर वाघमारे	77
22	डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख- एक विकासाभिमुख लोकनेता डॉ. अरुण पांडूरंगजी चांदूरकर	81
23	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा कृषकांचा चौदा कलमी कार्यक्रम डॉ. संजय मारोतीराव मुंडकर	84

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराचे आर्थिक विचार

डॉ. विठ्ठल धिनमिने

श्री. साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, जि. वर्धा (महाराष्ट्र) भारत

प्रस्तावना :

भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार आणि दलित साहीत्याचा प्रेरणास्रोत डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर अर्थशास्त्रज्ञ, कायदेतज्ञ, समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र आणि मानववंशशास्त्र अशा अनेक शास्त्रामध्ये बहुमोल कामगिरी वजावीणारे एकमेव अद्वितीय व्यक्तीमत्व भारताचे पहिले कायदामंत्री अर्थशास्त्र विषयामध्ये विदेशातून पदवी घेणारे ते पहिले भारतीय होते. सन १९१५ मध्ये अमेरिकेच्या कोलंबिया विद्यापिठातून एम.ए. अर्थशास्त्र ही पदवी प्राप्त केली. त्यासाठी त्यांना प्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञ प्रो. सेलीगमन यांचे मार्गदर्शन लाभले. या पदवीला त्यांनी 'अॅडमिनीस्ट्रेशन अॅन्ड फायनान्स ऑफ ईस्ट इंडिया कंपनी' हा शोध प्रबंध लिहीला. सन १९२३ मध्ये 'दि प्रॉब्लेम ऑफ रूपी:इट्स ओरिजीन अॅन्ड सोल्युशन' हा ग्रंथ प्रकाशित केला. सन १९२५ मध्ये 'इन्व्होल्युशन ऑफ प्रोव्हिन्शियल फायनान्स अॅन्ड सोल्युशन' असे तीन अर्थशास्त्रीय ग्रंथ त्यांनी लिहीले.

अर्थशास्त्राच्या अध्यासासाठी इतकी कुशाग्र व चिकित्सक बुद्धी असुनही डॉ. आंबेडकर अर्थशास्त्राकडून विधी, राजकारण समाजकरण या बाबीकडे वळल्यामुळे त्यांना अर्थशास्त्रीय बाजू विकसित करायला वेळ मिळाला नाही.

साहजिकच एक कायदेपंडीत घटनातज्ञ, थोर समाज सुधारक आणि दलीताचे व वंचिताचे कैवारी म्हणून जेवढी मान्यता मिळाली तेवढी मान्यता त्यांच्यामधील अर्थशास्त्रज्ञाला मिळाली नाही. अर्थशास्त्राचे लिखान करताना त्यांनी देशातील आर्थिक प्रश्नाबरोबर भारतातील शेतीविषयक प्रश्न सिंचन व वास्तु हक्काचे कायदे, कामगारांचे हक्क याविषयी विपुल लेख केले असून हे प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न सुद्धा केला.

प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार विशद करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे यामध्ये

१) ईस्ट इंडिया कंपनीचे प्रशासन आणि अर्थनीती -

डॉ. आंबेडकरांनी १९१५ मध्ये 'ईस्ट इंडिया कंपनीचे प्रशासन आणि वित्त' यावर एम.ए. अर्थशास्त्राच्या पदवीसाठी शोध निबंध लिहीला होता. या ४२ पानांच्या शोधनिबंधामध्ये १७९२ ते १८५८ या काळात ईस्ट इंडिया कंपनीच्या प्रशासन आणि वित्तनिती संबंधी बदलत्या धोरणाचा ऐतिहासिक आढावा त्यांनी घेतलेला आहे. या कंपनीच्या धोरणातील बदल भारतीय जनतेवर अन्याय कशाप्रकारे झाला याचे विस्तृत आर्थिक विश्लेषण त्यांनी या शोधप्रबंधामध्ये केले. या शोधप्रबंधामध्ये त्यांनी ईस्ट इंडिया कंपनीचा राज्यकर्त्या